

Олена Савченко

Херсонський державний університет

savchenko.elena.v@gmail.com

НАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ЯК ЗАСІБ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОСВІДУ НА ОСОБИСТІСНОМУ РІВНІ

Received June, 12, 2014; Revised October, 5, 2014; Accepted October, 8, 2014

Анотація. У статті аналізується можливість вивчення індивідуального досвіду на особистісному рівні через аналіз особливостей організації наративних форм. Згідно з традиціями герменевтичного підходу наратив розглядається як лінгвістична форма, в якій відображається особистісний досвід суб'єкта, і яка дозволяє його структурувати, усвідомлювати і перетворювати. Виокремлені провідні властивості наративу, які дають змогу презентувати особистісний досвід суб'єкта. Визначені ті характеристики автобіографічних текстів, які відображають особливості особистісного досвіду: несуперечливість, відкритість і діалогічність. Автором запропоновано показники, які можна використовувати в процедурах інтен- і контент-аналізу для кількісного вираження ступеня зрілості властивостей особистісного досвіду.

Ключові слова: *індивідуальний досвід, особистісний досвід, наратив, текст, герменевтичний підхід, інтен-аналіз, контент-аналіз.*

Savchenko, Olena. Narrative Analysis as a Means of Studying Individual Experience.

Abstract. The article presents an attempt to study individual experience on a personal level through the characteristics of the narrative forms' organization analysis. Traditional hermeneutical approach studies the narrative as a linguistic form that shows the personal experience of the subject, allows to structure, transform and be aware of it. The author emphasizes the basic properties of the narrative that represent features of the personal experience of the subject. The characteristics of autobiographical texts were identified that reflect such features of personal experience as consistency, openness and dialogicity. The author suggested the criteria that can be used in procedures of intent and content analysis to quantify the level of personal experience's formation properties.

Keywords: *individual experience, personal experience, narrative, text, hermeneutic approach, intent analysis, content analysis.*

Савченко Елена. Нарративный анализ как средство исследования опыта на личностном уровне.

Аннотация. В статье анализируется возможность исследования индивидуального опыта на личностном уровне через анализ особенностей организации нарративных форм. Согласно традициям герменевтического подхода нарратив рассматривается как лингвистическая форма, в которой отображается личностный опыт субъекта, и которая позволяет его структурировать, осознавать и преобразовывать. Выделены основные свойства нарратива, которые отображают особенности личностного опыта субъекта. Определены те характеристики автобиографических текстов, которые отображают такие особенности личностного опыта: непротиворечивость, открытость и диалогичность. Автором предложены показатели, которые можно использовать в процедурах интен- и контент-анализа для количественного выражения степени зрелости свойств личностного опыта.

Ключевые слова: *индивидуальный опыт, личностный опыт, наратив, текст, герменевтический подход, интен-анализ, контент-анализ.*

Вступ

Індивідуальний досвід особистості – процес динамічного розгортання простору актуальних психологічних ресурсів для вирішення типових проблем, усунення складностей, формування нових структурних елементів, необхідних для ефективного вирішення нових проблем.

Виокремлюємо три рівні функціонування індивідуального досвіду: когнітивний, метакогнітивний і особистісний. На когнітивному рівні суб'єкт використовує вже сформовані елементи досвіду, на метакогнітивному рівні можна спостерігати переструктурування елементів минулого досвіду в відповідності до нових умов, на особистісному рівні відбувається формування нових одиниць досвіду, реорганізація всієї його системи.

Ознаками, які відрізняють наративну форму від інших неоповідальних моделей (звітів, описів, зображень, міркувань й ін.), є: 1) використання підрядних пропозицій, які дозволяють організовувати оповідання з урахуванням часового аспекту; 2) віднесеність оповідання до минулого часу; 3) наявність наступних структурних компонентів: орієнтування (опис місця, часу дії, персонажів); зазначення перешкоди (ускладнення або конфлікту); наявність оцінок (авторське ставлення до того, що відбувається); опис способу розв'язання ситуації (усунення перешкоди); кода (завершення оповідання й повернення в актуальну ситуацію) (Kalmykova & Mergentaler 2002). Для психологічних досліджень найбільший інтерес становить прагматична сторона наративу: зображення конфлікту й способу його вирішення, що дозволяє оповідачеві втягнути слухача в діалог, зробити його «співчуваючим спостерігачем або «співучасником» подій» (Kalmykova & Mergentaler 2002:104).

У. Квастхоф вважає, що акцент при аналізі наративних форм необхідно робити не на конфлікті й способі його розв'язання, а на порушенні запланованого ходу подій, на тих незапланованих діях, які вимушений здійснювати суб'єкт для відновлення контролю над ходом подій.

Багато дослідників пов'язують наратив із процесами репрезентації, інтерпретації й реінтерпретації минулого досвіду суб'єкта (Chepeleva 2009; Puzanova & Trotsiuk 2003). Наратив можна розглядати як «сукупність специфічних лінгвістичних засобів, що перетворюють «сирий» минулий досвід у хронологічно впорядковані й емоційно і соціально оформлені події» (Puzanova & Trotsiuk 2003:7).

О. Калмикова та Е. Мергенталер (2002), операціоналізуючи поняття «наратив», виокремили два семантичні критерії: 1) презентація часової послідовності подій, яка включає фізичну або ментальну активність оповідача, що приводять до зміни його власного стану, або стану його оточення; 2) конкретна вказівка на місце та час дії, осіб, що діють, особливості ситуації. На підставі другого критерію автори визначили основні маркери наративу в тексті: «резюме» (попереднє орієнтування слухача) і «коду» (повернення слухача з оповідання в актуальну ситуацію); наявність прямої мови дійових осіб.

Методи

Для аналізу індивідуального досвіду на особистісному рівні ми будемо використовувати наративний аналіз автобіографічних текстів, який припускає «сюжетний» аналіз тексту, акцентування уваги не на інформаційних можливостях тексту, а на його інтерпретаційному потенціалі. У своїх працях В. Лабов тлумачить наратив як «один зі засобів репрезентації минулого досвіду за допомогою послідовності впорядкованих пропозицій, які передають часову послідовність подій за допомогою цієї впорядкованості...» (cited by Kalmykova & Mergentaler 2002:103).

Як методичні засоби, які дають змогу розробити шкали оцінювання за кожним показником, можна використовувати процедури контент- і інтент-аналізу.

Мета роботи – визначити основні характеристики наративних структур, які відображають властивості індивідуального досвіду особистості, та засоби їх операціоналізації.

Досягненню мети сприяє вирішення таких завдань:

1. Визначити суттєві характеристики наративу як форми репрезентації інформації.

2. Визначити характеристики наративу, що відображають основні властивості особистісного досвіду, надати засоби їх операціоналізації, виокремити основні методичні процедури.

Процедура дослідження й обговорення результатів

Узагальнюючи різні підходи до визначення й аналізу наративних форм передачі інформації, виокремимо основні характеристики наративу як унікальної лінгвальної форми, яка відображає актуалізацію минулого досвіду особистості:

– має всі характеристики тексту, які забезпечують його функціонування як складного «семантико-значеннєвого утворення», а саме: зв'язність оповідання, цілісність, завершеність, структурність, подільність на частини та ін.;

– наратив як текст має три плани інформації: когнітивний (відтворює відомості, факти), рефлексивний (виражає авторську позицію, розуміння подій), регулятивний (здійснює керування процесами сприйняття тексту, розуміння його змісту) плани;

– має діалогічний характер, він і передає ставлення оповідача до подій, що відбуваються, і має чітку адресованість до певної групи читачів;

– передає позицію автора, виражену в одиничності або множинності точок зору, які аналізуються й зіставляються суб'єктом оповідання;

– містить афективно-оцінний компонент, який дає змогу втягнути слухача до взаємодії, висловити свої інтерпретації й оцінки подій;

– залежить від особливостей контексту, в якому він конструюється (Chepeleva 2002; Kalmykova & Mergentaler 2002).

Існує безліч підходів до здійснення наративного аналізу, серед них: інтерпретативний, етнометодологічний, феноменологічний, лінгвістичний, герменевтичний та ін. (Puzanova & Trotsiuk 2003). Традиційним для українських

психологічних досліджень став герменевтичний підхід, який розробляється в працях Н. Чепелевої, Т. Титаренко, М. Смольсон, О. Зарецької та ін.

Саме цей підхід розглядає текст як засіб «організації, осмислення й фіксації особистого досвіду» (Chepeleva 2009:70). Тому вивчати особливості функціонування структур досвіду на особистісному рівні ми зможемо через аналіз текстів (нарративних структур), через виділення їх структурних компонентів і конституційних ознак, які й дозволяють здійснювати складні процеси презентування досвіду, переструктурування його, формування нових структур досвіду.

У роботах Н.В. Чепелевої характеристики життєвого досвіду співвіднесені з особливостями побудови нарративних форм (Chepeleva 2009). Серед основних характеристик досвіду дослідниця виокремлює: несуперечність, інтегрованість, самототожність, контекстуальність, діалогічність, самоцінність, відкритість.

Розглянемо способи операціоналізації найсуттєвіших властивостей досвіду. У таблиці 1 наведені основні характеристики нарративних структур, які відображають відкритість досвіду. Відкритість – властивість досвіду, яка відображає представленість у структурах досвіду результатів осмислення подій минулого, очікувань майбутніх подій.

Таблиця 1

Характеристики нарративних структур, що відображають відкритість досвіду

Характеристики нарративної структури	Форма операціоналізації характеристик нарративу
Характер сюжету	– наявність сюжетної лінії
	– кількість сюжетних ліній
	– завершеність сюжету
	– широта часової перспективи й ретроспективи особистісного простору
Представленість минулого	– рівень усвідомлення подій минулого
	– рівень насиченості подіями минулого
	– емоційний фон спогадів
Представленість майбутнього	– наявність перспектив, планів, очікувань
	– представленість перспектив у різних сферах життєдіяльності
	– емоційний фон очікувань
	– ступінь віддаленості цілей
	– ступінь розробленості цілей
	– ступінь реалістичності цілей
	– характер очікуваних перешкод
	– наявність способу досягнення мети
Відображення соціокультурного досвіду	– наявність вказівок на соціокультурний контекст оповідання

	– наявність посилань на тексти культури, цитування
	– наявність рефлексивних маркерів (оцінок своїх дій, цілей, стосунків)
	– наявність інтерпретацій дій, намірів інших людей

Діалогічність досвіду – властивість досвіду, яка відображає процеси інтерпретації дій інших і розуміння особливостей власного досвіду. Смыслоутворювальні й смысловопороджувальні процеси здійснюються в зовнішньому й внутрішньому діалозі.

У таблиці 2 ми систематизували способи операціоналізації головних характеристик наративних структур, що відображають діалогічність особистісного досвіду.

Таблиця 2

Характеристики наративних структур, що відображають діалогічність особистісного досвіду

Характеристики наративної структури	Форма операціоналізації характеристик наративу
Характер персонажів	– кількість персонажів
	– середній ступінь насиченості описів персонажів
	– представленість позитивних (негативних якостей) в описах персонажів
	– представленість різних форм взаємодії між персонажами
	– характер відносин автора до персонажів
Представленість множинності позицій	– кількість позицій, представлених у наративі
	– наявність фактів зіставлення позицій
	– наявність факту зміни авторської позиції
	– представленість кожного типу позиції (діяльної, імпульсивної, споглядальної, страждальної (Leontyev 2000))
Представленість поглядів інших людей	– наявність цитат
	– представленість соціальних стереотипів (прислів'їв, приказок та ін.)
	– наявність культурних ремінісценцій (згадування культурно-історичних фактів, відомих особистостей, творів)
	– наявність мовних штампів (Leontyev 2000)

Несуперечність досвіду – властивість досвіду, яка відображає тенденцію суб'єкта «узгоджувати травматичні й нетравматичні фрагменти досвіду» (Chereleva 2009:192), здатність трансформувати історії в напрямку зниження рівня внутрішнього напруження (фрустрації). У таблиці 3 систематизовані головні характеристики наративу й показники, які відображають ступінь суперечливості особистісного досвіду.

Таблиця 3

Характеристики наративних структур, що відображають несуперечність особистісного досвіду

Характеристики наративної структури	Форма операціоналізації характеристик наративу
Характеристики тексту	– ступінь цілісності (представленість єдиного стилю розповіді; відсутність відходів від розповіді)
	– ступінь зв'язності (логічність розповіді, ступінь виразності композиційної структури)
	– ступінь співвідношення песимістичних й оптимістичних подій
Цілісність і структурованість особистісного простору	– представленість подій минулого, сьогодення, майбутнього
	– представленість способів зміни актуального стану в майбутньому
	– представленість обґрунтованості актуального положення подіями минулого
	– співвідношення глибини відображення перспективи й ретроспективи
Зображення конфліктів	– наявність описів травматичних переживань
	– представленість захисних механізмів, що допомагають справитися з переживаннями, що травмують
	– ступінь ізольованості суб'єкта, соціального відчуження (Almaev 2012)
	– ступінь особистісної дезорганізації в описі посттравматичного стану (Almaev 2012)
	– вказівки на переживання, викликані фрустрацією потреби
	– представленість опису зовнішніх обставин, що блокують досягнення мети
	– представленість опису внутрішніх особливостей, що блокують досягнення мети
	– представленість різних типів конфлікту (зовнішні, внутрішні)

	– характер локалізації конфліктів у часі (минуле, сьогодення, майбутнє (Leontyev 2000))
	– ступінь розв'язання конфлікту
	– представленість способів розв'язання конфліктів

Як методичні засоби, що дають змогу розробити шкали оцінювання за кожним показником, можна використовувати процедури контент- і інтен-аналізу.

В основі процедури інтен-аналізу лежить виділення в основних пропозиціях предикативних форм, побудова ієрархічної структури пропозицій, що сприяє визначенню провідної інтенціональної спрямованості тексту. Під час виявлення інтенцій їх слід розрізняти за ступенем стабільності. До стабільних форм належать ті інтенції, які однаково ідентифікуються більшістю аудиторії, до яких, як правило, досліджувані підбирають невелику кількість синонімів і антонімів. Це свідчить, що характеристики цих інтенцій «виражені в мові яскраво, насичено, однозначно» (Lapshova 2004:247). Для демонстрації цих інтенцій використовуються чіткі мовні маркери, які прямо передають наміри автора, їх легко й однозначно розпізнають й розуміють досліджувані.

До інтенцій, що «переплутуються», належать ті, до яких досліджувані можуть підібрати безліч синонімів, а отже їхній зміст досить розмито представлений у повідомленні, і, як наслідок, їх не можна однозначно визначити. Часто мовні маркери таких інтенцій використовуються авторами для маскуванню свого ставлення до переданої інформації, своїх дійсних намірів, або для формування такого семантичного простору, який може мати кілька варіантів інтерпретації.

Інтенції, виражені в конструктах, утворюють систему, яку характеризує рівень складності, що відображає рівень диференційованості й інтегрованості понять певної інформаційної галузі.

Контент-аналіз широко використовується в герменевтичному підході, бо дає змогу здійснювати і якісний, і кількісний аналіз інформації, порівнювати групи об'єктів, які різняться за суттєвими характеристиками. Предметом аналізу є вільна мова, яка допомагає суб'єктам конструювати свої думки, виражати свої уявлення, емоції, наміри і т.ін. Вона, на думку М. Алмаєва, є більш валідною для аналізу, ніж відповіді на тести й опитувальники, які часто нав'язують досліджуваним і категоріальні структури, і критерії оцінювання.

Для використання контент-аналізу обов'язковими є такі умови:

- попереднє виділення категорій змісту, за якими буде проводитися оцінювання тексту;
- розробка, адаптація й перевірка інструкцій для кодування інформації, що забезпечують віднесення фрагментів тексту до визначених категорій на підставі певних принципів, правил;
- введення бальних оцінок, які дають змогу кількісно представити кожен

категорію, застосувати математичні процедури для перевірки емпіричних припущень (Almaev 2012).

Категорії контент-аналізу дають змогу аналізувати сюжет оповідання, який відображається в цілісному тексті («малярні категорії»), окремі елементи (характеристики персонажів, подій, умов), що відображаються в окремих фрагментах тексту («атомарні категорії»), а також перетин категорій і порядок їх зображення, що передає особливості організації ментальних моделей суб'єкта, на підставі яких відбувається інтерпретація подій, вибір способу поведінки.

Найвідомішими схемами контент-аналізу, що використовуються в психологічних дослідженнях, є: кодування мотиву досягнення й влади Д. Макклеланда, система оцінки мотиву влади Д. Вінтера, система контент-аналітичних шкал Л. Готтшалка, схеми М. Алмаєва, А. Дороднева й ін. (Almaev 2012).

Висновки

У роботі показана можливість вивчення властивостей індивідуального досвіду на особистісному рівні через аналіз особливостей конструювання наративних структур, представлених в автобіографічних текстах. Були окреслені характеристики наративу, які відображають такі особливості особистісного досвіду: несуперечність, відкритість і діалогічність; запропоновані показники, які можна використовувати в процедурах інтент- і контент-аналізу. У подальшому дослідженні ми продовжимо операціоналізацію виокремлених характеристик наративних структур, розробимо процедури визначення узагальнюючих оцінок властивостей особистісного досвіду. Розроблені процедури ми плануємо використовувати в серії досліджень, спрямованих на визначення характеру формування різнорівневих структур індивідуального досвіду в онтогенезі, на з'ясування особливостей функціонування різних компонентів досвіду в процесі його використання, на виокремлення типологічних властивостей осіб із різною специфікою сформованості індивідуального досвіду.

Література

References

1. Almaev, N. (2012). *Primeneniye Content-analiza v Issledovaniyakh Lichnosti: Metodologicheskiye Voprosy [Application of Content Analysis in Personality Research: Methodological Issues]*. Moscow: Institut psikhologii RAN.
2. Chepeleva, N., Fedchenko, N. & Yakovenko, L. (2002). Tekst kak ob'ekt psikhologicheskogo issledovaniya [Text as an object of psychological research]. *Aktualni Problemy Psykholohii*, 2, 44–54.
3. Kalmykova, Ye. & Mergentaler, E. (2002). Narrativ v psikhoterapii: rasskazy patsientov o lichnoi istorii (chast 1) [Narrative in psychotherapy: patients' stories about personal history (Part 1)]. *Zhurnal Prakticheskoy Psikhologii i Psikhoanaliza*, 1, 100–108.
4. Lapshova, O. (2004). Psikhologicheskoye soderzhaniye teksta i yego otsenivaniye metodom intent-analiza i psikhosemantiki [Psychological content of the text and its evaluation by the method of intent analysis and psychosemantics]. *Psikhologiya Vysshikh Kognitivnykh Protseessov*, 236–249;
5. Leontyev, D. (2004). *Tematicheskii Appertseptivnyi Test [Thematic Apperception Test]*. Moscow: Smysl.

6. Problemy Psikhologicheskoy Germenevtiki [Problems of Psychological Hermeneutics] (2009). N. Chepeleva (Ed.). Kyiv: Mykhailo Drahomanov National Pedagogical University.

7. Puzanova, Zh. & Trotsuk, I. (2003). Narrativnyi analiz: ponyatiye ili metafora? [Narrative analysis: concept or metaphor?]. *Sotsiologiya: 4M*, 17, 56–82.

Inna Tarasiuk

Lesya Ukrainka Eastern European National University

inna_tarasiuk@yahoo.de

PSYCHOLINGUISTIC BASES OF SPEECH ADAPTATION BY IMMIGRANT CHILDREN

Received November, 12, 2014; Revised December, 7, 2014; Accepted December, 29, 2014

Abstract. The article focuses on the issue of speech adaptation of immigrant children to a foreign environment. Speech adaptation is defined through the main psycholinguistic features and functions of both constituents – adaptation and speech. The concept is viewed as the effective use of all language means available in linguocultural environment for realizing individual needs, motives and obtaining new values. It was found out that in the course of speech adaptation, immigrants were strengthening their cognitive abilities, were developing volition, while manifesting personal growth and self-realization. Because of its individual nature, speech adaptation is not limited by age, temporal features, and area of inhabitancy. The empirical study results clearly show the influence of gender, school type, and psycho-emotional states of immigrant children on their successful speech adaptation. Furthermore, a psycho-didactic training program aimed at developing speech adaptation by immigrant children was designed. The results of a psycholinguistic experiment held with control and experimental groups show the efficacy of the introduced psycho-didactic training program that facilitates immigrant childrens' speech adaptation.

Keywords: *speech adaptation, immigrant children, foreign environment, psycho-didactic training program.*

Тарасюк І. В. Психолінгвістичні основи мовленнєвої адаптації дітей мігрантів

Анотація. Стаття присвячена проблемі мовленнєвої адаптації дітей мігрантів до іншомовного середовища. Мовленнєва адаптація визначається психолінгвістичними особливостями та функціями обох складових: адаптації та мовлення. Запропоновано визначення поняття «мовленнєва адаптація» як ефективного використання особистістю усіх мовних засобів навколишнього лінгвокультурного середовища для задоволення актуальних потреб, мотивів, збереження власних та надбання нових цінностей. З'ясовано, що упродовж мовленнєвої адаптації мігрантів розширюється їх когнітивний діапазон, відбувається розвиток пізнавальних, емоційних та вольових процесів, особистісне зростання та самореалізація в мовленні. Оскільки мовленнєва адаптація – це явище індивідуальне, вона не має вікових, часових та просторових обмежень. Аналіз емпіричного дослідження свідчить про вплив статі, типу навчального закладу, а також психоемоційних станів дітей мігрантів на успіх мовленнєвої адаптації. Результати отриманих протягом дослідження